

AKRAN ZORBALIĞI FARKINDALIK PROGRAMI

LİSE

Özel Eğitim ve
Rehberlik Hizmetleri
Genel Müdürlüğü

german
cooperation

Financed by
KFW

**AKRAN
ZORBALIĞI
FARKINDALIK
PROGRAMI**

LİSE

AKRAN ZORBALIĞI FARKINDALIK PROGRAMI LİSE

1. Baskı: Ankara 2021

ISBN: 978-975-11-5866-6

Genel Yayın No: 7734

Yardımcı Kaynak Dizi Yayın No: 1742

Yayın Yönetmeni: Mehmet Nezir GÜL

Editör: Dr. Murat AĞAR • Ebubekir AYDIN

Yazar: Doç. Dr. Raşit AVCI • Prof. Dr. Fulya CENKSEVEN ÖNDER

Destekleyenler: Prof. Dr. Aysun DOĞAN • Dr. Öğr. Üyesi Demet VURAL YÜZBAŞI
Dr. Öğr. Üyesi Fatoş BULUT ATEŞ • Dr. Öğr. Üyesi Yasin YILMAZ

Yayına Hazırlayan: Uzm. Psk. Dan. Elif Asena YILDIRIM • Uzm. Psk. Dan. Emine ATLAY
Serap ERDEĞER • Murat TANRIKOLOĞLU

Tashih: Erdoğan MURATOĞLU

Baskı:

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Gazi Mesleki Eğitim Merkezi Matbaası

Adres: Emniyet Mahallesi, Abant 1 Caddesi, No:12, Yenimahalle/ANKARA

Tel:0312 212 62 18

Bu yayının Millî Eğitim Bakanlığı tarafından UNICEF'in finansal desteği ile hazırlanmıştır. Yayında beyan edilen görüşler kişilerin kendi sorumluluğundadır ve hiçbir şekilde Millî Eğitim Bakanlığı ve UNICEF'in görüş ve politikalarını yansıtmamaktadır.

İÇİNDEKİLER

- 04 Programın Genel Amaçları
- 04 Programın Uygulanması
- 05 Program Uygulanırken Dikkat Edilecek Noktalar
- 06 Programın Değerlendirilmesi
- 07 Programın Yapısı
- 08 Oturumlar
- 09 Oturum-1 (Akran Zorbaliğı Nedir?)
 - 11 Form-1 Akran Zorbaliğı
 - 13 Form-2 Örnek Senaryolar
- 14 Oturum-2 (Akran Zorbaliğının Farkına Varıyorum)
 - 16 Form-3 Akran Zorbaliğında Roller
 - 17 Form-4 Akran Zorbaliğı Yaşantısı ya da Tanık Olunan Olay
 - 18 Form-5 Duygu Listesi
- 19 Oturum-3 (Akran Zorbaliğına Karşı Koyuyorum)
 - 21 Form-6 Örnek Senaryolar
 - 22 Form-7 Zorba Davranışa Karşı Koyma Yöntemleri
- 24 Oturum-4 (Akran Zorbaliğından Vazgeçiyorum)
 - 26 Form-8 Canlandırmalar için Senaryo
 - 27 Form-9 Zorba Davranışı Değıştirmeye Yönelik İpuçları
- 28 Oturum-5 (Ben Olsaydım)
 - 30 Form-10 Örnek Senaryolar
 - 31 Form-11 Akran Zorbaliğıyla Baş Etme Yolları
 - 32 Form-12 Akran Zorbaliğında Farklı Rollerdeki Öğrenciler için Baş Etme Örnekleri
- 33 Programın Değerlendirilmesi
 - 34 Form-13 Doğru mu, Yanlış mı?
 - 35 Form-14 Farkındalık Eğitimi Değerlendirme Formu
- 36 Kaynakça

PROGRAMIN GENEL AMAÇLARI

- 1- Öğrencilerin akran zorbalığı kavramını tanımlamalarını sağlamak.
- 2- Öğrencilerin akran zorbalığı olan ve olmayan davranışları ayırt edebilmelerini sağlamak.
- 3- Öğrencilerin bir akran zorbalığı durumunda karşılaşılabileceği farklı rollerin farkına varmalarını sağlamak.
- 4- Öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalan bir öğrenci ile empati kurabilmelerini sağlamak.
- 5- Öğrencilerin akran zorbalığında izleyici rolündeki öğrenci(ler) ile empati kurabilmelerini sağlamak.
- 6- Akran zorbalığına maruz kalan öğrencilerin zorbalık ile nasıl baş edebileceğini bilmelerini sağlamak.
- 7- Akran zorbalığına tanık olan izleyicilerin zorba davranışa maruz kalan öğrenciye nasıl yardım edebileceklerini bilmelerini sağlamak.
- 8- Akran zorbalığı davranışı gösteren öğrencilerin yapması gereken zorbalık içermeyen davranışların farkına varmalarını sağlamak.

4

PROGRAMIN UYGULANMASI

Bu program rehber öğretmen/psikolojik danışman müşavirliğinde, sınıf rehber öğretmeni tarafından öğrencilere uygulanmak üzere hazırlanmıştır. Programın uygulanmasından önce rehber öğretmen/psikolojik danışman tarafından okul yönetimi, veli ve tüm öğretmenlere akran zorbalığı konusunda seminerler ile uygulanacak farkındalık programı hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca öğrenci etkinliklerinin uygulanması sürecinde dikkat edilmesi gereken hususlar ile ilgili öğretmenlerin bilgilendirilmesi sağlanacaktır. Programın uygulanması sürecindeki görev ve sorumluluklar aşağıda maddeler hâlinde belirtilmiştir:

1. Okulda farkındalık programının planlanması ve yürütülmesi sürecinden okul müdürü sorumludur.
2. Programın uygulanması için gerekli tüm malzeme ve düzenlemeler okul yönetimi tarafından sağlanacaktır.
3. Rehber öğretmen/psikolojik danışman, veli ve öğretmen seminerlerini; sınıf öğretmeni ise öğrenci oturumlarını yapmakla yükümlüdür.
4. Öğretmen ve veli seminerleri, öğrenci oturumlarından önce yapılmalıdır.
5. Öğrenci oturumlarının ardışık günlerde yapılmaması koşulu ile okulun şartlarına göre dört ya da beş hafta içerisinde tamamlanması esastır.

6. Farkındalık programı uygulamaları sırasında yapılan paylaşımlarla ilgili "gizlilik" ilkesi dikkate alınmalıdır.
7. Rehber öğretmen/psikolojik danışman ve oturumları uygulayan öğretmenler farkındalık programının uygulanması sürecinde akran zorbalığından ileri düzeyde etkilendiği tespit edilen öğrencileri ilgili kurum ya da kuruluşlara yönlendirmelidir.
8. Bu program yüzyüze yapılan eğitim çerçevesinde uygulanacak şekilde oluşturulmuştur. Ancak programın uzaktan eğitim sürecinde uygulanmasına ihtiyaç duyulması hâlinde, etkinliklerin uzaktan eğitim sürecinde nasıl yapılabileceğine ilişkin notlar ilgili yerlerde dipnot şeklinde belirtilmiştir. Uzaktan eğitimde uygulayıcı, bu notları dikkate alarak etkinlikleri gerçekleştirmelidir.
9. Sınıfta özel eğitim ihtiyacı olan öğrenci(ler) varsa ise, etkinlikte görsellerin kullanılması gereklidir. Öğretmen, grup çalışmalarında özel eğitime ihtiyacı olan öğrencilerin yer aldığı gruplara dahil olarak onların ihtiyaçlarına göre düzenlemeler yapabilir ve onları destekleyebilir. Ayrıca sınıftaki özel eğitime ihtiyacı olan öğrencinin (lerin) ihtiyacına göre etkinlikte değişiklikler yapabilir.

PROGRAM UYGULANIRKEN DİKKAT EDİLECEK NOKTALAR

1. Farkındalık programına başlamadan önce, oturumlar dikkatle okunup ön hazırlıklar tamamlanmalıdır.
2. Oturumlar bir önceki oturum ile bağlantılı şekilde planlanmıştır. Bu nedenle bir önceki etkinlikte eksik kalan bir nokta varsa bu eksikliklerin giderilmesi gerekmektedir.
3. Öğrencilerin oturumlara katılımında gönüllülük esastır. Paylaşımında bulunmak istemeyen öğrenciler teşvik edilmeli, fakat zorlanmamalıdır.
4. Farkındalık programı uygulamasında, öğrencilerin duygu ve düşüncelerini ifade etmeleri önemlidir. Bu nedenle etkinlik uygulamalarında, olabildiğince fazla öğrenciye söz hakkı verilmesi ve zaman kaygısıyla paylaşımların eksik bırakılmaması faydalı olacaktır.
5. Bazı oturumlarda akran zorbalığı ile ilgili örnek olaylar verilmiştir. Bu örnek olaylarda karakterleri temsil etmesi amacıyla öğrenci isimleri kullanılmıştır. Eğer uygulama gerçekleştirilen sınıfta benzer isimde öğrenciler bulunuyorsa farklı isimler kullanılarak senaryoların ifade edilmesi uygun olacaktır.
6. Bazı oturumlarda grup üyelerinin ikili ya da daha fazla öğrencinin bulunduğu grupların oluşturulmasına ihtiyaç vardır. Sınıf ortamında zorbalık yapan ve zorbalığa maruz kalan öğrenciler varsa ise bu öğrencilerin farklı gruplarda yer alması daha uygun olacaktır.

7. Bazı oturumlarda küçük grup çalışmaları vardır. Küçük grup çalışmalarında grupların cinsiyet gibi değişkenler açısından heterojen olması uygun olacaktır. Oturumlarda bazı bölümlerde uygulayıcılar için ortalama süreler verilmiştir. Bu süreler sınıfın koşullarına uygun değilse uygulayıcıların yeniden düzenlemeleri uygun olacaktır.

PROGRAMIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Farkındalık Programı'nın gerçekleştirilmesi sürecinde ve sonrasında izleme ve değerlendirme çalışmaları yapılmalıdır. Bu kapsamda uygulayıcılar Form-13'ü farkındalık eğitimine başlamadan uygulayabilirler. Beş haftalık uygulama eğitiminin tamamlanmasından sonra Form-13, tekrardan uygulanabilir. Her iki uygulamadaki öğrenci puanları karşılaştırılarak hem bireysel olarak öğrenci için hem de sınıf düzeyinde programın etkililiği ile ilgili bir değerlendirmede bulunulabilir. Benzer şekilde Form-13 izleme ölçümü amacıyla da kullanılabilir. Yapılan izleme neticesinde değerlendirme süreç ve sonuç odaklı olmak üzere iki aşamalı yürütülmelidir. Süreç değerlendirmesi, etkinlikleri uygulayan öğretmen tarafından Farkındalık Programı Değerlendirme Formu (Form-14) doldurularak gerçekleştirilmeli ve rehber öğretmen/psikolojik danışmana teslim edilmelidir. Farkındalık programı oturumlarının tamamlanmasından sonraysa programın amaçlarına ulaşmış olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla gözlem, anket vb. ölçme araçları ile değerlendirmelere yönelik çalışmalara devam edilmelidir.

PROGRAMIN YAPISI

1.OTURUM

- Öğrencilerin, akran zorbalığı kavramını ve akran zorbalığı türlerini tanıması.
- Öğrencilerin, akran zorbalığına maruz kalan öğrencilerin neler hissettiğini fark etmesi.

Etkinlik 1: Akran Zorbalığı Nedir?

2.OTURUM

- Öğrencilerin, akran zorbalığında bulunan rolleri fark etmesi.
- Öğrencilerin, zorba davranışı yapanların, zorbalığa maruz kalanların ve izleyicilerin zorbalık davranışında düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını fark etmesi.

Etkinlik 2: Akran Zorbalığının Farkına Varıyorum

3.OTURUM

- Öğrencilerin, akran zorbalığına maruz kaldıklarında kullanabileceği baş etme becerilerini fark etmesi.
- Öğrencilerin, akran zorbalığına tanık olduklarında kullanabileceği baş etme becerilerini fark etmesi.

Etkinlik 3: Akran Zorbalığına Karşı Koyuyorum

4.OTURUM

- Öğrencilerin, zorba davranış yapan öğrencinin, zorbalık davranışını ve bu davranışların kaynaklarını fark etmesi.
- Öğrencilerin akran zorbalığını önlemeye yönelik becerilerini geliştirmesi.

Etkinlik 4: Akran Zorbalığından Vazgeçiyorum

5.OTURUM

- Öğrencilerin, akran zorbalığı ile baş etme becerilerini fark etmesi.

Etkinlik 5: Ben Olsaydım

OTURUMLAR

1. OTURUM

AKRAN ZORBALIĞI NEDİR?

AMAÇ

- 1- Öğrencilerin akran zorbalığı kavramını ve akran zorbalığı türlerini tanıması
- 2- Öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalan öğrencilerin neler hissettiğini fark etmesi

KAZANIMLAR

- 1- Öğrenci akran zorbalığının ne olduğunu bilir.
- 2- Öğrenci akran zorbalığının türlerini fark edebilir.
- 3- Öğrenci akran zorbalığına maruz kalan öğrencilerin neler hissettiğini fark edebilir.

MATERYAL

Kâğıt, kalem, torba, Form-1-2.

YÖNTEM VE TEKNİK

Soru-cevap, tartışma, örnek olay

SÜRE

40 dakika

SÜREÇ

“Merhaba sevgili öğrenciler, bugün ‘Akran Zorbaliğı Nedir?’ etkinliğini uygulayacağız. Bu etkinlikte akran zorbalığı davranışını ve türlerini tanımayı amaçlıyoruz.”

“Sevgili öğrenciler bir davranışın zorbalık davranışı olabilmesi için bazı koşulları karşılaması gerekiyor. Bu özellikleri karşılayan davranışlarla günlük hayatta farklı şekillerde karşılaşabilmekteyiz. Şimdi sizlere bu davranışları daha iyi tanıyabilmeniz için bazı zorbalık davranışlarından söz etmek istiyorum.”

Uygulayıcı, Form-1’de yer alan akran zorbalığı ile ilgili bilgileri öğrencilerle paylaşır¹. (Uygulayıcı Form-1 bilgilerini etkileşimli tahtaya yansıtarak bilgi verebilir ya da her bir öğrenci için bir kopyasını dağıtabilir.) Akran zorbalığı hakkında öğrencilerden geribildirimler alınmasının ardından uygulayıcı Form-2’de yer alan senaryoları keserek bir torbaya yerleştirir ve aşağıdaki yönergeyi verir:

¹ Uzaktan eğitim sürecinde uygulayıcı formu ekrana yansıtarak öğrencilere formda yer alan bilgileri anlatır.

“Sevgili öğrenciler akran zorbalığı fiziksel, sözel, ilişkisel ve siber zorbalık şeklinde karşılaştığımız bir davranış türü olabilir. Şimdi gönüllü bir öğrencinin torbadan bir kâğıt çekmesini, kâğıtta yazılan davranışı okumasını ve bu davranış ile ilgili soruları cevaplamasını istiyorum?”

Öğrencilerin yaşantılarını yazdığı esnada uygulayıcı yazı tahtasını dört eşit parça şeklinde kalemle ayırır ve ayrılan bölümlerin üzerine zorbalık türlerini –sözel, fiziksel, ilişkisel/sosyal, siber- yazar. Tahta hâzır hale getirilir ve uygulayıcı tarafından öğrenciye aşağıdaki sorular yöneltilir:

- Bu davranış zorbalık davranışı mı?
- Bu davranış tahtadaki zorbalık türlerinden hangisine bir örnek olabilir?
- Bu davranış sana yapılıyorsa neler hissederdin?

Daha sonra uygulayıcı akran zorbalığı ile ilgili duygu ve düşüncelerini paylaşmak isteyen öğrencilerin olup olmadığını sorar, öğrencilerin paylaşımları sınıfta dinlenir ve etkinlik sonlandırılır. *(Uygulayıcı sınıfta öğrencinin ya da öğrencilerin zorbalığa maruz kaldığını fark ederse rehber öğretmen/psikolojik danışman ile iletişime geçerek öğrenciyi yönlendirir.)*

Soruların ardından aşağıdaki açıklama yapılarak etkinlik sonlandırılır:

“Sevgili öğrenciler bir davranışın zorbalık olabilmesi için Zorbalık = Zarar verici davranış + güç dengesizliği + gücün haksız kullanımı + (tipik olarak) tekrar + saldırgan tarafından açık bir hoşnutsuzluk + mağdur tarafından baskı altında olma hissini içeren özelliklerin görülmesi gerekir. Zorbalık sözel, fiziksel, ilişkisel/sosyal, siber davranış şeklinde ortaya çıkabilir. Ayrıca zorbalık davranışı özellikle zorbalığa maruz kalanların kendilerini güçsüz hissetmesine, incinmesine, üzülmeye neden olabilir. Bu tip bir olay ile karşılaştığınızda ‘(a) kendinizi güvende hissetmiyorsanız ortamdan uzaklaşın, (b) bir yetişkine bundan bahsedin, (c) kendiniz için karşı koyan pozisyonunda olun.’ tutumlarından birini uygulayın.”

² Uzaktan eğitim sürecinde uygulayıcı formu ana ekrana yansıtır, gönüllü öğrenciyi seçer, rastgele senaryolardan birini seçer ve gönüllü öğrenci uygulayıcıya formdaki soruları temel alarak cevaplarını yazar ve uygulayıcıya özel mesaj olarak gönderir. Uygulayıcı mesajı okuyarak öğrencilerle paylaşır.

FORM 1

AKRAN ZORBALIĞI FARKINDALIK PROGRAMI-
ÖĞRENCİ FORMU // AKRAN ZORBALIĞI**Akran Zorbaliğı**

Zorbaliğı nasıl tanımladığınız ve tanımlamadığınız çok pratik bir öneme sahiptir.

Zorbaliğı tanımlamak hangi davranışlara odaklanacağınız ve ne yapacağınız konusunda size yardımcı olacaktır.

Zorbalık konusunda net bir tutum sergileyebilmeniz için onun «ne olduğu» ve «ne olmadığı» konusunda bilgi sahibi olmalısınız.

Zorbalık = Zorbalık, zarar verici davranış + güç dengesizliği + gücün haksız kullanımı + (tipik olarak) tekrar + saldırgan tarafından açık bir hoşnutluk + mağdur tarafından baskı altında olma hissini içerir.

Akran Zorbaliğı

- Güçler arası dengesizlik vardır.
- Tekrarlanan, süreklilik gösteren davranışlardır.
- Kasıtlı yapılan davranışlardır.
- Fiziksel ve duygusal/sosyal yönlerden zarar verir.
- Güç, kontrol ya da maddi şeyler elde etmek gibi birçok amaç taşıyabilir.
- Fiziksel, duygusal/sosyal, siber, sözel türleri vardır.
- Sorun çözmek için çaba gösterilmez.
- Genellikle gizli de yapılabilir.

Akran zorbalığının fiziksel, sözel, ilişkisel ve siber zorbalık şeklinde dört türü vardır.

Fiziksel Zorbalık:

- Fiziksel güç içeren davranışları içeren akran zorbalığı türüdür. Vurmak, tokat atmak, dövmek, tekmelemek, itmek- çekmek, tırnaklamak, saçını çekmek, çelme takmak, tükürmek, eşyalara zorla el koymak, para ya da eşya çalmak, zorla bir şeyler ismarlatmak, defter ya da kitaplarını karalamak, eşyalarını izinsiz kullanmak fiziksel zorbalık örnekleridir.

Sözel Zorbalık

- Sözel ifadeler içeren akran zorbalığı türüdür. Küfür etmek, alay etmek, dalga geçmek, lakap takmak, bedensel özellikleriyle alay etmek (boyu, kilosu, saç vb.), dış görünüşüyle (giysi, gözlük) alay etmek, konuşma tarzı, aksanı veya ağzı (şivesi) ile dalga geçmek, aşağılamak, küçük düşürmek, hakaret etmek sözel zorbalık örnekleridir.

İlişkisel/Sosyal Zorbalık

- Sosyal ilişkilere zarar vermeyi hedefleyen davranışlardır. Bu akran zorbalığı türü hakkında dedikodu yapmak ve yaymak, asılsız söylentiler yaymak, sırlarını ortaya çıkarmak, arkadaş grubundan dışlamak, soyutlamak, yanına oturmasını istememek, toplum içinde utandırmak veya küçük düşürmek, jest ve mimikler ile istenmediğini hissettirmek, görmezden gelmek, küsmek, kıskandırmak, taklit etmek, kıs kıs gülmek, tehdit etmek, okul dışı aktivitelere dâhil etmemek gibi davranışları içerir.

Siber Zorbalık

- Siber zorbalık, bilgisayar, telefon gibi dijital teknolojiler kullanılarak yapılan akran zorbalığı türüdür. Sosyal medya, mesajlaşma ve oyun uygulamaları gibi platformlarda veya cep telefonu aracılığıyla yapılabilen, zorbalığa maruz kalanları korkutmayı, kızdırmayı veya utandırmayı amaçlayan, tekrarlayıcı davranışlardır. Örneğin; sosyal medyada birinin hakkında yalanlar yaymak veya özel videolarını ya da fotoğraflarını yayınlamak, mesajlaşırken incitici veya tehdit edici mesajlar göndermek, başka birinin adına hesaplar açarak diğer insanları kandırmak, onları bu hesapla tehdit etmek gibi davranışlar siber zorbalık davranışlarıdır.

FORM 2 AKRAN ZORBALIĞI FARKINDALIK PROGRAMI- ÖĞRENCİ FORMU // ÖRNEK SENARYOLAR

ÖRNEK SENORYALAR

Senaryo 1 : Bir grup erkek çocuk, önümüzdeki hafta sonu yapılacak bir kamp gezisi planını tartışmak için salonda oturuyorlar. Yıllardır zorbalığa maruz kalan Cezmi, salona girer ve gruba katılmaya çalışır. Cezmi kamp yapmaya gideceklerini biliyor ve onlarla gitmek istiyor. Ama davet edilmesi gerektiğini biliyor. Demirhan, Cezmi'ye bakar ve "Ne istiyorsun? Buradan uzaklaş!" der. Herkes bu duruma güler. Cezmi üzgün ve incinmiş gözükmetedir; başını öne eğip yürümeye devam eder.

Senaryo 2 : 11-C sınıfından Ece ve Seda isimdeki ikiz kardeşler okulun en popüler öğrencileridir. Teneffüs saatlerinde sınıf arkadaşları Pelin'i "Saçların güzel olmamış, sen çirkinsin, erkek gibisin!" gibi cümlelerle sürekli rahatsız etmektedirler. Sınıftaki diğer kız öğrenciler de zaman zaman bu duruma maruz kalmalarına rağmen Pelin hedef alındığında sessiz kalmayı veya Ece ve Seda'yı desteklemeyi tercih ediyorlar. Pelin ise böyle zamanlarda ağlıyor, kendisini yalnız hissediyor ve konuşacak birini bulamıyor.

Senaryo 3 : 10-F sınıfından Berk ve Buğra sınıflarına yeni gelen Serdar'a hoş geldin şakası yapmak istediler. Bu şakayı ise Serdar'ın sırasına bebek bisküvisi bırakarak yaptılar. Sınıf arkadaşları bu şakaya gülerken Serdar bu şaka yüzünden üzüldü. Serdar'ın ve sınıf arkadaşlarının tepkilerinden güç alan Berk ve Buğra bu bisküviyi her gün sıraya bırakmaya, Serdar'ın sırasına su dökmeye ve çantasını çöpe atmaya başladılar. Başlangıçtaki şakanın dozu artınca sınıf arkadaşları Serdar'a destek oldular. Berk ve Buğra'ya davranışlarının Serdar'ı üzdüğünü söylediler.

Senaryo 4 : Eser onuncu sınıf öğrencisidir. Eser sağlıklı beslenmeye özen göstermektedir. Öğle yemeklerinde dışarıdan yemek yerine evden getirdiği yemekleri yemeyi tercih etmektedir. Sınıf arkadaşları ise genellikle kantinden alışveriş yapmaktadır. Bu durumu gözlemleyen Ahmet ve Burak, Eser'in sağlıklı beslenmesine sinir olmakta ve onunla "yürüyen sağlık" şeklinde sürekli dalga geçmektedirler.

Senaryo 5 : Ali, 9. sınıf öğrencisidir ve okulun pansiyonunda kalmaktadır. Ali yemekhanede Bilal'in yemeklerini taşıyor, suyunu getirir, çayını getirir, Bilal'e ara öğünlerde çıkarılanlardan yiyecek hazırlar, odasını temizler ve Ali pansiyonda ağabeyi olduğu için bunları yaptığını söyler. Diğer arkadaşları Ali'yi uyarır ve bunu yapmak zorunda olmadığını söylerler. Ali bu davranışını bırakır. Bilal hemen Ali'nin odasını dağıtır, onu pansiyonda tehdit eder. Ali korkar ve eski yaptıklarını tekrar yapmaya başlar. Arkadaşları tekrar Ali'yi cesaretlendirip rehber öğretmen/psikolojik danışmanından yardım istemesi gerektiğini söylerler. Ali bu durumu rehber öğretmen/psikolojik danışmanına anlatır.

Senaryo 6 : Ayşe, 9. sınıfta eğitim görmektedir. Sınıftaki bir grup öğrenci tarafından izni olmadan videosu çekilmiş ve öğrenciler bu videoyu sosyal medya hesaplarından paylaşmışlardır. Ayşe, videosunu sosyal medyada gördüğünde çok şaşırılmış ve utanmıştır. Ayrıca aynı grupta bulunan öğrencilerin videoya yorum yaptıklarını fark etmiştir. Bu yorumları okuyan Ayşe kendisiyle alay edildiğini ve kendisine hakaret edildiğini görmüş ve buna çok üzülmüştür. Bu görüntüleri paylaşan grubun daha önce de elektronik posta adresini yine izinsiz olarak başka gruplarda paylaşan öğrenciler olduğunu öğrenmiştir.

2. OTURUM

AKRAN ZORBALIĞININ FARKINA VARIYORUM

AMAÇ

- 1- Öğrencilerin akran zorbalığında bulunan rolleri fark etmesi
- 2- Öğrencilerin zorba davranışı yapanların, zorbalığa maruz kalanların ve izleyicilerin zorbalık davranışlarındaki düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını fark etmesi

KAZANIMLAR

- 1- Öğrenciler akran zorbalığındaki rolleri fark eder.
- 2- Öğrenci zorbalıkla ilgili duygu, düşünce ve davranışlarının farkına varır.
- 3- Zorbalık davranışının zorbalığa maruz kalanlar üzerindeki olumsuz etkilerini fark eder.

MATERYAL

Kâğıt, kalem ve Form-3-4-5.

YÖNTEM VE TEKNİK

Soru-cevap, tartışma, örnek olay

SÜRE

40 dakika

SÜREÇ

Uygulayıcı bir önceki oturumda çalışılan akran zorbalığı ve türleri hakkında gruba özetleme yapar.

“Sevgili öğrenciler, akran zorbalığı bir öğrencinin ya da öğrenci grubunun bilerek, isteyerek kendinden güçsüz bir başka öğrenciye zarar vermesi ya da onu incitmesidir. Zorbalık davranışında taraflar arasında eşit olmayan bir güç olması, süreklilik göstermesi ve kasıtlı bir şekilde yapılması söz konusudur. Akran zorbalığının fiziksel, sözel, ilişkisel/sosyal ve siber zorbalık gibi türleri vardır. Bugün sizlerle akran zorbalığında yer alan öğrenci rollerini ve bu rollerde yer alan öğrencilerin neler hissettikleri konusunda çalışacağız.”

Uygulayıcı Form-3'te yer alan akran zorbalığındaki roller konusunda bilgi verir¹ (Uygulayıcı Form-3'ü akıllı tahtaya yansıtabilir ya da

¹ Uzaktan eğitim sürecinde uygulayıcı formu ekrana yansıtarak öğrencilere formda yer alan bilgileri anlatır.

her bir öğrenci için bir kopyasını dağıtabilir). Bilgi verme sürecinin tamamlamasının ardından aşağıdaki yönergeyi öğrencilere söyler (Uygulayıcı Form-4'ü² ve Form-5'i öğrencilere dağıtır).

“Şimdi sizlerden bugüne kadar karşılaştığınız ya da tanık olduğunuz zorbalık durumunu hatırlamanızı istiyorum. Lütfen bu örnekleri formun ilk bölümüne yazınız. İkinci bölümde ise bu olayla ilgili soruları cevaplayınız. Zorbalık davranışında farklı rollerde yer alan öğrencilerin duygularını tanımlamakta zorlanırsanız Form-5'teki duyguları inceleyebilirsiniz.” (Öğrencilere formu doldurmaları için 10 dakika süre verilir).

Öğrencilerden yaşantılarını ve sorulara verdiği cevapları sınıfta paylaşımları istenir (**paylaşım ve grup etkileşimi için 15 dakika süre uygun olabilir**). Öğrencilerin paylaşımlarının tamamlanmasının ardından uygulayıcı şu yönergeyi verir:

“Sevgili öğrenciler, zorbalık olayı meydana geldiğinde zorbalık davranışı yapanlar; yapmış oldukları davranıştan keyif alabilirler, can yakma arzusu içinde olabilirler, geçerli bir nedeni olmamalarına rağmen karşıdaki kişiye sürekli ve kasıtlı bir şekilde zarar veriyor olabilirler. Zorbaliğe maruz kalanlar ise maruz kaldıkları zorbalık karşısında kızgın, öfkeli, üzgün, bıkkın, kaygılı, incinmiş, utanmış, haksızlığa uğramış vb. gibi olumsuz duygular hisseder. İzleyiciler ise zorbalık durumuyla karşılaştıklarında ya da bu duruma tanık olduklarında; kendilerini şaşkın, çaresiz, kaygılı, kafası karışmış, gergin ve korkmuş hissedebilir. İzleyiciler zorbaliğe maruz kalan öğrenciye yardım etmeyi seçebilecekleri gibi zorbaliğe sessiz kalmayı da alternatif bir yol olarak düşünebilir. Bugün sizlerle, akran zorbalığındaki roller, zorbalık ile ilgili duygu, düşünce ve davranışlarımız hakkında konuştuk. Bir dahaki oturumumuzda akran zorbalığı ile nasıl baş edebileceğimizi konuşacağız. Bugünkü katkılarınız çok değerliydi, teşekkür ederim.”

Uygulayıcının bu açıklamasından sonra etkinlik sonlandırılır.

² Uzaktan eğitim sürecinde uygulayıcı formu ana ekrana yansıtır, öğrencilerin tanık oldukları olaylar var ise Form-4'ü temel alarak doldurmalarını ister. Öğrencilerin Formu doldurmalarında kolaylık sağlaması için Form-5'i sohbet kısmından paylaşır. Öğrenciler, Form-4'te yer alan soruların cevaplarını tamamlamalarının ardından uygulayıcıya özel mesaj olarak gönderir. Uygulayıcı mesajı okuyarak öğrencilerle paylaşır.

Zorbalık yapanlar: Zorbalığı başlatan ve zorbalıkta aktif olarak yer alan öğrencilerdir. İstemli olarak belirli bir süre boyunca, bir veya daha fazla kişiyi rahatsız edecek çevre tarafından kabul görmeyen olumsuz davranışlarda bulunan öğrencilerdir. Bu öğrencilerin temel motivasyonu zarar vermek olabilir ama zorba davranış gösterme, sadece zorbalığa maruz kalana ya da okula değil zorba davranışta bulunan öğrenciye de zarar verir. Bu öğrencilerin bir diğer motivasyonu saygı ve itibar elde etmek olabilir. Ancak zorbalık davranışının sonucunda zamanla diğer öğrenciler tarafından saygı görmeyen ve istemeyen öğrenci rolünde olmaya başlayarak yalnız kalan öğrenci olurlar.

Zorbalığa maruz kalanlar: Zorbalık davranışlarına birebir maruz kalan öğrencilerdir. Düzenli olarak ve bir süre boyunca, bir veya daha fazla kişinin kendisini rahatsız eden olumsuz davranışlarına maruz kalan öğrencilerdir. Bu öğrenciler okulda zorbalıktan uzak durmaya çalışırlar ve zorbalığa maruz kalmak tehlikesi dolayısıyla kaygılanırlar. Okulda düzenlenen etkinliklerden uzak durabilirler. Okulda kendilerini zorbalık konusunda baskı altında hissedebilir ve sonrasında okuldan uzaklaşabilirler.

Hem zorba davranışta bulunan hem de zorbalığa maruz kalanlar: Zaman zaman zorbalık yapan, zaman zaman da başkalarının zorbalığına maruz kalan gruplardır. Duygularını düzenleme konusunda zorluk yaşarlar. Zorbalığa maruz kaldıklarında öfke kızgınlık gibi duyguları yaşayabilirler. Zorba davranış sergilediklerinde ise suçluluk duygusu gibi duygular yaşayabilirler.

İzleyiciler: Zorbalığa doğrudan karışmayan ama bazen dışarıdan etki eden gruplardır. İzleyiciler, zorbalık olaylarına tanıklık ederler. Ancak doğrudan bir akran zorbalığı yapan veya akran zorbalığına maruz kalan rolünde yer almayan bireylerdir.

- Bu rolde yer alan öğrenciler bazen zorbalığı destekleyen (onu alkışlayarak, mimikleri ile veya sözel olarak bu davranışları onaylayan)
- Bir gün kendisinin de zorbalığa maruz kalabileceğini düşünen ve bundan dolayı zorbalığa maruz kalmanı korumaya yönelik herhangi bir müdahalede bulunmayan (olay yerinden uzaklaşan veya olayı sessizce izleyen)
- Zorbalığa maruz kalan öğrenciyi koruyan çünkü kendisinin zorbalık davranışına maruz kalmayacağından emin olan
- Zorbalığa maruz kalan öğrenciye destek olan (zorbalık davranışına maruz kalanın yanında yer alarak onu sakinleştiren veya araya girerek koruyan)

FORM 4

AKRAN ZORBALIĞI FARKINDALIK PROGRAMI-

ÖĞRENCİ FORMU // AKRAN ZORBALIĞI YAŞANTISI ya da TANIK OLUNAN OLAY

1.BÖLÜM	Yaşadığınız ya da tanık olduğunuz olayı, olayda yer alan öğrencilerin isimlerini kullanmadan zorbalık yapanlar, zorbalığa maruz kalan ve izleyici rollerini kullanarak bu kısma yazınız.
2.BÖLÜM	"Yaşadığınız olayda sizce zorbalığa maruz kalan, zorbalık yapan ve izleyiciler nasıl davrandı?"
	"Yaşadığınız olayda sizce zorbalığa maruz kalan, zorbalık yapan ve izleyiciler neler hissetmiş olabilir?"
	"Yaşadığınız olayda sizce zorbalığa maruz kalan, zorba davranış yapan ve izleyiciler neler düşünmüş olabilir?"

FORM 5

AKRAN ZORBALIĞI FARKINDALIK PROGRAMI- ÖĞRENCİ FORMU // DUYGU LİSTESİ

Mutluluk	Üzüntü
Sevinç	Öfke
Kararlı	Gerginlik
Güçlü	Rahatsızlık
Şanslı	Kafası karışmış
Yeterli	Kıskançlık
Keyifli	Güvensizlik
Değerli	Önemsiz
Heyecanlı	Çaresizlik
Umutlu	Bikkinlik
Huzurlu	Kararsızlık
Meraklı	Pişmanlık
Uyumlu	Endişeli
Yararlı	Korku

3. OTURUM

AKRAN ZORBALIĞINA KARŞI KOYUYORUM

AMAÇ

- 1- Öğrencilerin akran zorbalığına maruz kaldıklarında kullanabileceği baş etme becerilerini fark etmesi
- 2- Öğrencilerin akran zorbalığına tanık olduklarında kullanabileceği baş etme becerilerini fark etmesi

KAZANIMLAR

- 1- Öğrenci akran zorbalığına maruz kaldığında kullanabileceği başa çıkma yollarını fark eder.
- 2- Öğrenci akran zorbalığına tanık olduğunda kullanabileceği başa çıkma yollarını fark eder.

MATERYAL

Öğrenci isimlerinin yazılı olduğu kâğıtlar, kese/torba, örnek zorbalık olaylarının yazılı olduğu kâğıt, zar, Form-6-7.

YÖNTEM VE TEKNİK

Soru-cevap, tartışma.

SÜRE

40 dakika

SÜREÇ

“Sevgili öğrenciler, zorbalık olayında, zorbalık davranışı yapan, zorbalığa maruz kalan ve izleyici olmak üzere üç farklı rolde öğrenci olduğunuzu konuşmuştuk. Hatırlarsanız zorbalık yapan öğrenciler eğlenmek veya kendilerini güçlü hissetmek için zorbalığı gerçekleştirebilmekte, zorbalığa maruz kalan öğrenciler kızgın, öfkeli, üzgün, bıkkın, kaygılı, incinmiş, utanmış, haksızlığa uğramış vb. gibi olumsuz duygular hissetmektedirler. İzleyiciler ise zorbalık durumuyla karşılaştıklarında ya da bu duruma tanık olduklarında; şaşkın, çaresiz, kaygılı, kafası karışmış, gergin ve korkmuş hissedebilirler. Aslında zorbalığın her üç rolde bulunan öğrenci grubu için de bir gerilim yarattığını ve okuldaki güven duygusunu olumsuz olarak etkilediğini görmekteyiz. Bugün sizlerle “Akran Zorbaliğına Karşı Koyuyorum” oturumunu gerçekleştireceğiz. Bu oturumda amaç, hayatınızda karşılaşılabileceğiniz zorbalık olaylarını tanımanıza ve bu olaylarla başa çıkabilmenize yardımcı olmaktır.”

Uygulayıcı, öğretmen masasının üzerinde boş bir alan oluşturur. Oturum için gerekli olan materyalleri masanın üzerine yerleştirir. Öğrencilerin isimlerinin yazılı olduğu kâğıtları bir kesenin (torba, kalemlik vb.) içerisine yerleştirerek bir isim çeker ve şu açıklamayı yapar:

“Sevgili öğrenciler, torbadan rastgele bir isim çekeceğim ve ismi çekilen öğrencinin masanın yanına gelmesini istiyorum. Şimdi onun zarı atmasını ve gelen sayıya göre Form-6’da yer alan 1 ile 6 arasında numaralandırılmış örnek olaylardan birini sınıftaki öğrencilerin duyabileceği bir ses tonuyla okumasını istiyorum¹.”

Açıklamanın tamamlanmasının ardından uygulayıcı, öğrenciye aşağıdaki soruları yöneltir:

- Peki, sen daha önce böyle bir olaya tanık oldun mu? Olduysan neler hissettin? (Zorbalığı fark edebilme)
- Bizzat kendin benzer bir olay yaşadın mı? Yaşadıysan neler hissettin? (Zorbalığı fark edebilme)
- Arkadaşların sana benzer davranışı gösterdiğinde/gösterse nasıl tepki verdin/verirsin? (Zorbalıkla başa çıkma)
- Bu davranışı engellemek için nasıl bir yol izlersin? (Zorbalıkla başa çıkma)

Öğrencinin soruları cevaplaması için uygun bir süre tanınır. Öğrencinin her bir soruyu cevaplamasının ardından sınıftaki öğrencilerden de aynı soruyu cevaplamak isteyen ya da soruya katkı yapmak isteyenlere söz hakkı verilir. Paylaşım yapmak isteyen öğrenciler dinlenir ve geri bildirimler verilir. Uygulayıcı, öğrencinin kullanabileceği stratejilere örnek vermek isterse Form-7’de paylaşılan zorba davranışa karşı koyma stratejilerinden faydalanabilir. Uygulayıcı, paylaşımların tamamlanmasının ardından torbadan yeni bir isim çekerek süreci devam ettirir.

“Bu etkinlikte amaç okul ortamında gerçekleşen zorbalık olaylarını fark edebilmek ve zorbalık olaylarıyla karşılaştığınızda kullanabileceğiniz başa çıkma becerilerinizi geliştirmektir. Zorbalıkla ilgili çeşitli yaşantılarla karşılaştığınızda burada öğrendiklerinizden yardım alabilirsiniz.” diyerek etkinlik sonlandırılır.

¹ Uzaktan eğitim sürecinde uygulayıcı öğrencinin 1 ile 6 arasında rastgele bir sayı söylemesini ve söylediği rakamda yer alan örnek olayı ekrana yansıtarak bu öğrencinin okumasını ister. Okumanın ardından uygulayıcı soruları ekrana yansıtarak öğrencinin soruları cevaplamasını ister. Öğrencinin paylaşımından sonra diğer öğrencilere eklemek istedikleri varsa söz verilir ve onlara geri dönütler verilir. Paylaşımların tamamlanmasından sonra yukarıdaki süreç tekrarlanır.

FORM 6 AKRAN ZORBALIĞI FARKINDALIK PROGRAMI- ÖĞRENCİ FORMU // ÖRNEK SENARYOLAR

- Altan, fiziksel gelişim açısından değerlendirildiğinde sınıf arkadaşlarından daha geridedir. Bu durum, özellikle arkadaşları ile birlikte bir plan-program yapmak istediklerinde Altan'ın görüşlerinin hiç önemsenmemesine neden olmaktadır. Hatta "Daha küçücük çocuksun, sakalın yok ki sözünü dinleyelim." şeklinde söylemlerde bulunmaktadır.
- Ceyda üst sınıflardaki öğrencilerin kantin sırasını bozmasından şikâyetçidir ve birini uygun bir dille uyarır. Kendinden küçük biri tarafından uyarılan öğrenci, bu durumu kabul edemez ve Ceyda'yı öğretmenlerden uzak bir köşede sıkıştırıp tehdit eder. Bu davranışı sergileyen öğrenci, Ceyda'yı her gördüğünde ona omuz atmak gibi fiziksel temaslarda bulunmakta ve ona dik dik bakmaktadır.
- Adem arkadaşlarına göre daha kilolu bir öğrencidir. Arkadaşları artık ona seslenirken bile kilosuyla ilgili taktıkları lakabı kullanmakta ve aynı zamanda beden derslerinde Adem'i takımlarında istememektedirler.
- Feray derslerine düzenli devam eden ve okuldan kaçmayan bir öğrencidir. Bazı arkadaşlarıysa okuldan kaçmaktadır. Arkadaşları Feray'a okuldan birlikte kaçmaları konusunda ısrar edip baskı yapmaktadırlar. Feray okuldan kaçmayacağını söylediğinde ise "inek, korkak" gibi söylemlere maruz kalmaktadır.
- Cüneyt derslerinde başarılı bir öğrencidir. Sınav ve ödev olduğu zamanlarda arkadaşları ondan kopya vermesini istemektedirler. Aksi takdirde güç kullanacaklarını ve Cüneyt'i yanlarına almayacaklarını söyleyerek onu tehdit ederler.
- Doğu, küfürlü konuşmaları sevmeyen bir öğrencidir. Yeni bir şehre taşındığı için okulunu değiştirmiştir. Yeni arkadaşları ise konuşurken sürekli küfretmektedir. Doğu bundan rahatsız olduğunu belirtse de arkadaşları inatla küfürlü konuşmayı devam ettirmiş ve ona seslenirken bile küfür kullanmaya başlamışlardır.

ZORBALIĞA MARUZ KALAN ÖĞRENCİNİN ZORBA DAVRANIŞA KARŞI KOYMA YÖNTEMLERİ

- Zorbaliğa maruz kaldığınızda yardım istemekten korkmayın. Utanmayın, bu tarz zorbalık davranışları görmezden gelinmemelidir. Yardım istemek yadırganacak bir davranış değildir.
- Güvendiğiniz bir yetişkine yaşadığınız olayı anlatın. Bu yetişkin öğretmeniniz, aileniz veya okul personeli olabilir. İlk başvurduğunuz yetişkin size yardım etmezse yardım aramaktan vazgeçmeyin.
- Zorba davranış yapan öğrenciye karşı sağlam bir beden duruşuna (sırtınızı ve başınızı dik tutun) sahip olmak önemlidir. Korktuğunuzu zorbaya belli etmemek onun geri çekilmesini sağlayabilir.
- Zorba davranış yapan öğrenci ile karşılaştığınızda, güvenli duruş sergileyin. Zorbalık yapan öğrencinin sizin hakkınızda ne düşündüğünü önemsemediğinizi, sözlerinin sizi incitmeyeceğini kararlı bir şekilde söyleyin.
- Zorba davranış yapan öğrenci ile karşılaştığınızda kaygılandığınızı hissederseniz derin nefes alıp verin. Kendi kendinize "bununla baş edebilirim", "kararlı olmayı başarabilirim" gibi olumlu mesajlar verin.
- Sözel zorbalığa maruz kaldığınızda (hakaret etmek, alay etmek, lakap takmak vb.) ona karşılık vermeyip kafanızı çevirip oradan uzaklaşmaya çalışın. Zorba davranış yapan öğrenci bir süre sonra bu davranışı sergilemekten vazgeçebilir.
- Fiziksel zorbalığa maruz kaldığınızda hemen oradan uzaklaşıp güvenli bir yere gidin. Güvenliğinizi sağladıktan sonra gereken yerlere bu durumu bildirmekten çekinmeyin.
- Zorbalık, تنها yerlerde gerçekleşebilir. Bu nedenle mümkün olduğunca kalabalık ortamlarda bulunun, تنها ortamlarda ise yanınızda arkadaşlarınızın olmasına özen gösterin. Arkadaşınız yoksa sınıftan ya da okuldan bir arkadaş edinmeye çalışın. Onlarla birlikte okul etkinliklerine katılmaya çalışın.
- Okulda her öğrencinin kendini güvende hissetme hakkı olduğunu unutmayın.

İZLEYİCİLERİN ZORBA DAVRANIŞA KARŞI KOYMA YÖNTEMLERİ

- Müdahale etmeden önce güvende olduğunuzdan emin olun. Çünkü zorbalık yapan kişi, size de zorbalık yapmak isteyebilir.
- Zorbaliğa maruz kalan öğrenci de dâhil olmak üzere herkesi, zorbalık yapan kişiden uzaklaşmaya davet edebilirsiniz.
- Zorbalık yapan ya da zorbaliğa maruz kalan öğrenci ile farklı ve yeni bir konuda konuşmaya başlayabilirsiniz.
- Bazen zorbalık yapana güçlü bir şekilde "Dur!" ya da "Yeter!" demek gerekebilir. Arkadaşlarınızla birlikte zorbalık yapan öğrenciyi uyarmaktan çekinmeyin. Zorbalık yapan öğrenciye, bu davranışın karşı taraftaki bireyi nasıl etkilediğini söyleyebilirsiniz.
- Böyle bir durumda öğretmenlerinize ya da çevrenizdeki yetişkinlere haber verin. Haber vermek ispiyonculuk değildir. Bir hak arama ya da birisinin hakkını aramasına yardımcı olmaktır. Güvenli bir okul ortamının yaratılması ile ilgili tüm öğrencilerin sorumluluğu vardır. Bu sorumluluğunuzu yerine getirmek için yetişkinlerle iletişime geçin ve olayı anlatın.
- Böyle davranışlara tanık olduğunuzda zorbalık yapan öğrenciyi cesaretlendirecek veya davranışının şiddetini arttıracak söylemlerde ve hareketlerde bulunmayın (alkışlamak, tezahürat yapmak, gülmek vb.).
- Zorbaliğa maruz kalan öğrenciye yardım etmek ispiyonculuk değildir. Çünkü yardım etmede herhangi bir çıkar sağlama durumu söz konusu değildir.
- Zorbaliğa maruz kalan kişiyle iletişiminizi arttırabilir, onun bu süreci daha çabuk atlatması için ona yardımcı olabilirsiniz.
- Zorbalık yapan öğrenciyle de aynı şekilde iletişim kurabilir ve onun bu davranışları değiştirmesine yardımcı olabilirsiniz.
- Okulda her öğrencinin kendini güvende hissetme hakkı olduğunu asla unutmayın.

4. OTURUM

AKRAN ZORBALIĞINDAN VAZGEÇİYORUM

AMAÇ

1. Öğrencilerin, zorba davranış yapan öğrencinin, zorbalık davranışını ve bu davranışların kaynaklarını fark etmesi
2. Öğrencilerin akran zorbalığını önlemeye yönelik becerilerini geliştirmesi

KAZANIMLAR

- 1- Zorbalık yapan öğrenciler bu davranışlarının kaynaklarını fark edebilir.
- 2- Öğrenciler zorba davranışın değişimine yönelik alternatif davranışları fark edebilirler.

MATERYAL

Not kâğıdı, Kutu, Form-8-9

YÖNTEM VE TEKNİK

Soru-cevap, tartışma.

SÜRE

40 dakika

SÜREÇ

Uygulayıcı bu aşamada ilk olarak bir önceki etkinlikte gerçekleştirilen uygulamaları aşağıdaki açıklamayı yaparak kısaca özetler:

"Sevgili öğrenciler, zorbalık ile ilgili olarak bir süredir çalışma fırsatı bulduk. Daha önce zorbalığın ne olduğundan, türlerinden, bunu nasıl fark edebileceğinizden, zorbalığa bağlı olarak hissedilen duygulardan ve zorbalığa maruz kalan veya izleyici olan öğrencilerin bu durumla nasıl baş edeceğinizden konuştuk. Bu etkinlikte amacımız zorba davranışta bulunan kişilerin, bu davranışları neden yaptıkları ve bunları nasıl azaltabilecekleri konusunda bilgi sahibi olmaktır."

Daha sonra uygulayıcı Form-8'de yer alan senaryo metnini canlandırmak için aşağıdaki yönergeyi okuyarak sınıfta gönüllü iki öğrenciyi seçer ve onlara senaryo metnini verir:

"Sevgili öğrenciler bugün zorbalık davranışı ile ilgili bir canlandırma yapacağız. Bu senaryoyu canlandırmak için aranızdan gönüllü iki"

arkadaşınıza ihtiyacımız var. Kimler gönüllü olmak ister?'" der. İki gönüllü öğrenci seçilir ve Form-8 verilir.

Canlandırma gerçekleştirilir. Daha sonra uygulayıcı rollerin değiştirilerek tekrar canlandırılmasını ister. Senaryoyu gerçekleştiren öğrencilerden zorbalığa maruz kalan rolünü canlandıran öğrenciden zorba davranış yapan rolündeki öğrenci ile rollerini değiştirerek tekrar bir canlandırma yapılması istenir. Canlandırma yapılır ve sonlandıktan sonra ilk önce zorba davranış yapan, sonra zorbalığa maruz kalan rolünü canlandıran öğrenciye dönülerek aşağıdaki soru sorulur:

"Zorbalığa maruz kaldığında ne hissettin?"

Yanıt alınır ve ardından sınıfa dönülerek *"Gördüğünüz gibi zorbalığı yapan arkadaşınız kendini zorba davranışa maruz kalanın yerine koyduğunda veya onun duygu ve düşüncelerini anladığında (empati yaptığında) zorbalık davranışından vazgeçebilir. Peki, siz zorba davranış yapan arkadaşınızın yerinde olsanız bu durumda nasıl empatik bir tepki verebilir ve ne yapabirdiniz?"* diye sorulur. Yanıtlar alındıktan sonra uygulayıcı şu soruyu sorar: *"Empati dışında zorba davranışta bulunan öğrenciyi bu davranıştan vazgeçirebilecek farklı hangi yaklaşımlar olabilir?"* Öğrencilerden gelen cevaplar alındıktan sonra uygulayıcı Form-9'u öğrencilere dağıtır ve incelemelerini ister. Sonra uygulayıcı aşağıdaki açıklamayı yaparak etkinliği sonlandırır:²

"Sevgili öğrenciler unutmayın ki zorba davranışı azaltmak için bir işbirliğine ihtiyaç vardır. Sadece zorbalığa maruz kalanın veya izleyicinin neler yapabileceği ile ilgili gelişmesi yeterli olmayabilir. Zorba davranışları yapan öğrencilerin de bu davranışları azaltması için neler yapabileceğini öğrenmesi bu işbirliğinin en önemli unsurlarındandır. Bunun yanında öğretmenlerin, ailelerin de desteği çok önemlidir. Siz bu konuda zorba davranış yapan, zorbalığa maruz kalan veya izleyici olsun hangi rolde olursanız olun bu davranışları azaltabilmek için destek alabilirsiniz. Bu çalışmalarda gördük ki zorba davranışın gerçekleştiği ortamda bulunan her birey bundan bir şekilde olumsuz etkileniyor. Bütün öğrencilerin güvenli bir ortamda eğitim alma hakkı olduğunu unutmayın. Güvenli okul ortamını/iklimini yaratmak için de hepimize iş düşüyor."

¹ Uzaktan eğitim sürecinde canlandırmalar yerine senaryolar gönüllü öğrenciler tarafından okunur.

² Etkinlik bu açıklama ile sonlandırılır.

FORM 8 AKRAN ZORBALIĞI FARKINDALIK PROGRAMI- ÖĞRENCİ FORMU // CANLANDIRMALAR İÇİN SENARYO

Ali onuncu sınıf öğrencisidir. On birinci sınıf öğrencisi Mehmet bir gün ondan para ister. Ali ona hayır diyemez ve harçlığını verir. Bunun üzerine Mehmet birkaç günde bir Ali'yi tuvalette yalnız yakalar. Ali'nin parasını isteme konusunda ısrarcı davranır ve onun parasını almaya devam eder. Ali öğle yemeği için getirdiği harçlığını verince parasını verdiği günlerde öğle yemeği yiyemez ve aç kalır. Derslerini aç olarak takip etmek zorunda kalır ve eve bu şekilde döner. Mehmet, Ali'yi bu durumu kimseyle paylaşmaması konusunda tehdit etmiştir ve Ali bu durumu öğretmenlerine ve ailesine anlatma konusunda çekinmektedir.

26

FORM 9

AKRAN ZORBALIĞI FARKINDALIK PROGRAMI-

ÖĞRENCİ FORMU // ZORBA DAVRANIŞI DEĞİŞTİRMEYE YÖNELİK İPUÇLARI

- 1- Zorbalık bir seçimdir ve zorbalığa maruz kalanın söylediği veya yaptığı bir şeyden kaynaklanmaz. Zorbalık yapan kişiler isterlerse farklı şekilde davranmayı tercih edebilirler.
- 2- Zorbalık davranışı, zorba davranışta bulunan öğrenciyi o anda mutlu etse de uzun vadede zorbalığa maruz kalanı incittiği ve kalıcı etkiler bıraktığı için zorba davranışta bulunanı da üzebilir ve vicdan azabı çekmesine neden olabilir. Bu durum yıllarca hatırladığı ve suçluluk duyduğu bir durum hâline gelebilir.
- 3- Zorba davranışta bulunan kişi, öfke duygusunu kontrol edemediği için zorbalık davranışı gösterebilir. Öfke duygusunu yönetmek zorba davranışta bulunan öğrencinin sorumluluğundadır. Öfkenizi kontrol etmekte zorlandığınızda ortamdaki uzaklaşmak, ortamda kalırsanız derin nefes almak ve içinizden ona kadar saymak, öfkeli davrandığınız zaman ortaya çıkacak sonuçları düşünmek gibi basit etkili yöntemleri kullanabilirsiniz.
- 4- Zorbalık davranışında bulunan öğrenci popüler olmak için böyle davranıyor olabilir. Zorbalık davranışı kısa vadede popülerlik sağlıyor gibi görünse de aslında zorbalık yapan öğrenciler yalnız kalırlar. Unutulmamalıdır ki başkalarıyla iş birliği yaparak ve onlara yardım ederek de popüler olunabilir. Ayrıca bu şekilde yaparak pek çok arkadaşına da sahip olabilirsiniz.
- 5- Zorbalık yapan öğrencilerin güçlü görüntülerinin altında genelde güçsüzlük vardır. Gerçekte başka birini güçsüzleştirmeye çalışarak, o kişiyi güçlendirmek yerine aksine daha güçsüz yapar. Başkalarını güçsüzleştirmeye çalışmak yerine onlara yardımcı olmak ve onların gelişimlerini desteklemek de kişiyi güçlü hissettirebilir. Ayrıca güçlü yönlerinizi keşfetmek ve bunları çalışarak daha da ileriye taşımak da kendimizi güçlü hissetmemize yardımcı olacaktır.
- 6- Çevremizdeki tüm canlılar ve daha özel olarak da insanlar saygıyı hak etmektedirler.
- 7- Zorba davranış okul ortamını/iklimini olumsuz etkiler. Bütün öğrencilerin güvenli bir ortamda eğitim alma hakları vardır.
- 8- Zorbalık yapan kişi, yukarıdaki yöntemleri kullanarak yapıcı ilişkiler geliştiremiyorsa, bu konuda rehber öğretmen/psikolojik danışman veya uzman kişilerden destek alarak akranlarıyla güvenli ilişkiler geliştirecek yeni yöntemleri keşfedebilir.

5. OTURUM

BEN OLSAYDIM

AMAÇ

1- Öğrencilerin akran zorbalığı ile baş etme becerilerini fark etmesi.

KAZANIMLAR

1- Zorbalık yapan öğrenci, davranışını değiştirmek için neler yapabileceğini fark eder.

2- Zorbalığa maruz kalan öğrenci zorbalıkla baş etmek için neler yapabileceğini fark eder.

3- İzleyici rolündeki öğrenci zorbalığı önlemek ya da müdahale etmek için neler yapabileceğini fark eder.

MATERYAL

Kalem, A3 kâğıt (karton), örnek senaryolar, Form-10-11-12

YÖNTEM VE TEKNİK

Soru-cevap, tartışma, örnek olay, rol oynama

SÜRE

40 dakika

SÜREÇ

Uygulayıcı bir önceki oturumun özetini yaparak süreci başlatır:

"Sevgili öğrenciler, önceki oturumlarda zorba davranışın zorbalık yapan, zorbalığa maruz kalan ve izleyiciler olmak üzere her üç roldeki öğrenciyi olumsuz etkilediğini konuşmuştuk. Öğrencilerin güvenli bir okul ortamında bulunmaya yönelik hakları olduğundan söz etmiştik. Ayrıca her üç roldeki öğrencinin zorba davranışı ortadan kaldırmak için neler yapabileceğini ele aldık. Bugün sizlerle akran zorbalığı farkındalık eğitimi kapsamında son oturumumuzu gerçekleştireceğiz. Bu oturumda amacımız zorba davranışı yapan, zorbalığa maruz kalan ve izleyiciler açısından zorbalık ile baş etmeye yönelik davranışların neler olabileceğini ele almak ve bugüne kadar oturumlarda öğrendiğimiz bilgileri gözden geçirmektir."

Uygulayıcı bu açıklamanın ardından öğrencileri dörder kişilik gruplara ayırır (*uygulayıcı sınıf mevcuduna göre ayarlamayı yapabilir*) ve her gruba Form-10'u verir ve her grubun Form-10'daki bir senaryo üzerine

çalışmasını ister¹.

Örnek senaryoları alan gruplara şu yönerge verilir:

“Sevgili öğrenciler, zorbalıkla karşılaştığımızda bu olayla baş etmek için birtakım stratejiler geliştirebiliriz. Bu kapsamda Form-10’da verilen örnek olaylarda tepkiniz nasıl olurdu? Her grubun bir senaryo seçmesini ve bu senaryo ile ilgili cevaplarınızı Form-11’e yazmanızı istiyorum. Üç ayırdığınız bu kâğıtların birinci sütununa zorbalık yapan öğrenci olarak, ikinci sütununa zorbalığa maruz kalan öğrenci olarak, üçüncü sütununa zorbalığı dışarıdan izleyen öğrenci olarak bakmanızı istiyorum. Siz bu rollerin herhangi birinde olsaydınız o durumla baş etmek için neler yapardınız? Bununla ilgili bir grup broşürü hazırlamanızı istiyorum. Bu broşürü hazırlamanız için 15 dakika süreniz olacak.”

Grup çalışması tamamlandıktan sonra uygulayıcı tarafından şu açıklama yapılır:

“Sevgili öğrenciler, hepinizin kendi gruplarınız için birer sözcü seçmenizi istiyorum. Bu sözcülerin gruplarınızda zorbalığa maruz kalan, zorba davranış yapan ve izleyici rolünde; zorbalığı önlemek için neler yapılabileceği ile ilgili hazırladığınız broşür konusunda paylaşımında bulunmanızı istiyorum.”

Ardından verilen cevaplar üzerinde tartışılarak etkin baş etme yöntemlerinin belirlenmesi istenir (*Uygulayıcı, öğrencilerin baş etme yöntemlerine katkı sağlamak için Form-12’deki yöntemlerden faydalanabilir*). Son olarak uygulayıcı, öğrencilerden oturumdan sonra okul panosuna asmak üzere o gün öğrendikleri ile ilgili zorbalık yapan, zorbalığa maruz kalan ve izleyici öğrenciye yönelik zorba davranış karşıtı birer slogan yazmalarını ister². Sonrasındaysa aşağıdaki açıklama yapılarak etkinlik sonlandırılır.

“Sevgili öğrenciler, görüldüğü gibi zorbalık ile günlük hayatta karşılaşabiliriz. Ancak zorbalık ile etkin bir şekilde baş etmeye yönelik birçok farklı yol da vardır. Günlük hayatta karşılaştığınız zorbalık davranışlarına yaptığımız etkinlikte konuştuğumuz baş etme yollarını uygulayarak bu davranışların azalmasına katkı sağlayabilirsiniz.”

¹ Uzaktan eğitim sürecinde uygulayıcı grupları ve grupların hangi senaryoları çalışacağını önceden belirleyerek öğrencileri programda tartışma odalarına yerleştirebilir. Öğrenciler ile Form-11’i paylaşarak doldurmalarını ister. Sürenin tamamlanmasının ardından tüm sınıf olarak çalışılmaya devam edilir.

² Uygulayıcı beyin fırtınası yoluyla her üç rolde olan öğrenciler için sırasıyla zorbalık karşıtı sloganları yazmalarını ve sohbet kısmından uygulayıcıya özel olarak iletmelerini ister. Uygulayıcı sloganları okur ve oylama yöntemiyle en uygun üç slogan seçilir.

Örnek Senaryo 1: "Sınıftaki bir grup arkadaşınız, siz sınıfta yokken içtiğiniz su matarasına tükürmüş. Birkaç kez tekrarlanan bu olayı, siz suyunuzu içtikten sonra öğreniyorsunuz."

Örnek Senaryo 2: "Sınıf arkadaşlarınızla birlikte okul bahçesindeyiz. Daha önce de olduğu gibi oturduğunuz bankın yanında bulunan karşı sınıfın öğrencileri bankınıza yanaşarak sizin şivenizle, konuşma tarzınızla dalga geçti."

Örnek Senaryo 3: "Okulun kantininde otururken bir anda bir konuşmaya kulak misafiri oldunuz. Yapılan konuşmada üst sınıf öğrencilerinden birkaç kişinin sık sık sizinle ilgili asılsız, dikkat çekici ama çirkin iftiralar yaydığını duydunuz."

Örnek Senaryo 4: "Sınıftaki birkaç öğrenci, oturduğunuz sıraya Japon yapıştırıcısı sürmüş ve siz de bu durumu fark etmeden sıranıza oturdunuz. Daha sonra aynı öğrencilerin siz farkında olmaksızın saçınıza sakız yapıştırdığını fark ettiniz. Bu durum karşısında sürekli eğlendiklerini gördünüz."

Örnek Senaryo 5: "Ailenizle bir başka ülkeye göç etmek zorunda kaldınız. Yeni okulunuzda diğer öğrenciler konuşmanızla ve memleketinizle dalga geçiyor. Okuldaki bir grup öğrenci sizi yalnız bulduğunda itip kakıyor ya da sürekli aşağılıyor."

Örnek Senaryo 6: "Aylardır uğraştığınız bir maket ödevini okula getirdiniz ve sıraya koydunuz. Kantine gidip geldiniz ve maket ödevinizin oradan alındığını, üst sınıflardan birkaç öğrencinin maketinize kasıtlı bir şekilde zarar verdiğini gördünüz. Bu öğrencilerin daha önce de ödevinize zarar veren öğrenciler olduğunu fark ettiniz."

Örnek Senaryo 7: "Her hafta beden eğitimi dersinde arkadaşlarınızla oyun oynamak istiyorsunuz. Ancak birkaç öğrencinin sizi hiçbir şekilde oyuna almadığını, grup dışına iterek sizi dışladığını fark ettiniz."

Örnek Senaryo 8: "Sınıfta farklı değer ve görüşlere sahip olduğunuz birkaç öğrenci size karşı sürekli küfrediyor ve size karşı kaba davranışlarda bulunuyor."

Örnek Senaryo 9: "Okula yeni başladınız ve üst sınıf öğrencileri sizinle 'çöm, cik cik, ezik vb.' gibi sözler kullanarak sürekli alay ediyor ve sizi gördüğü zaman ya bir köşede sıkıştırıyor ya da size vurup kaçıyor."

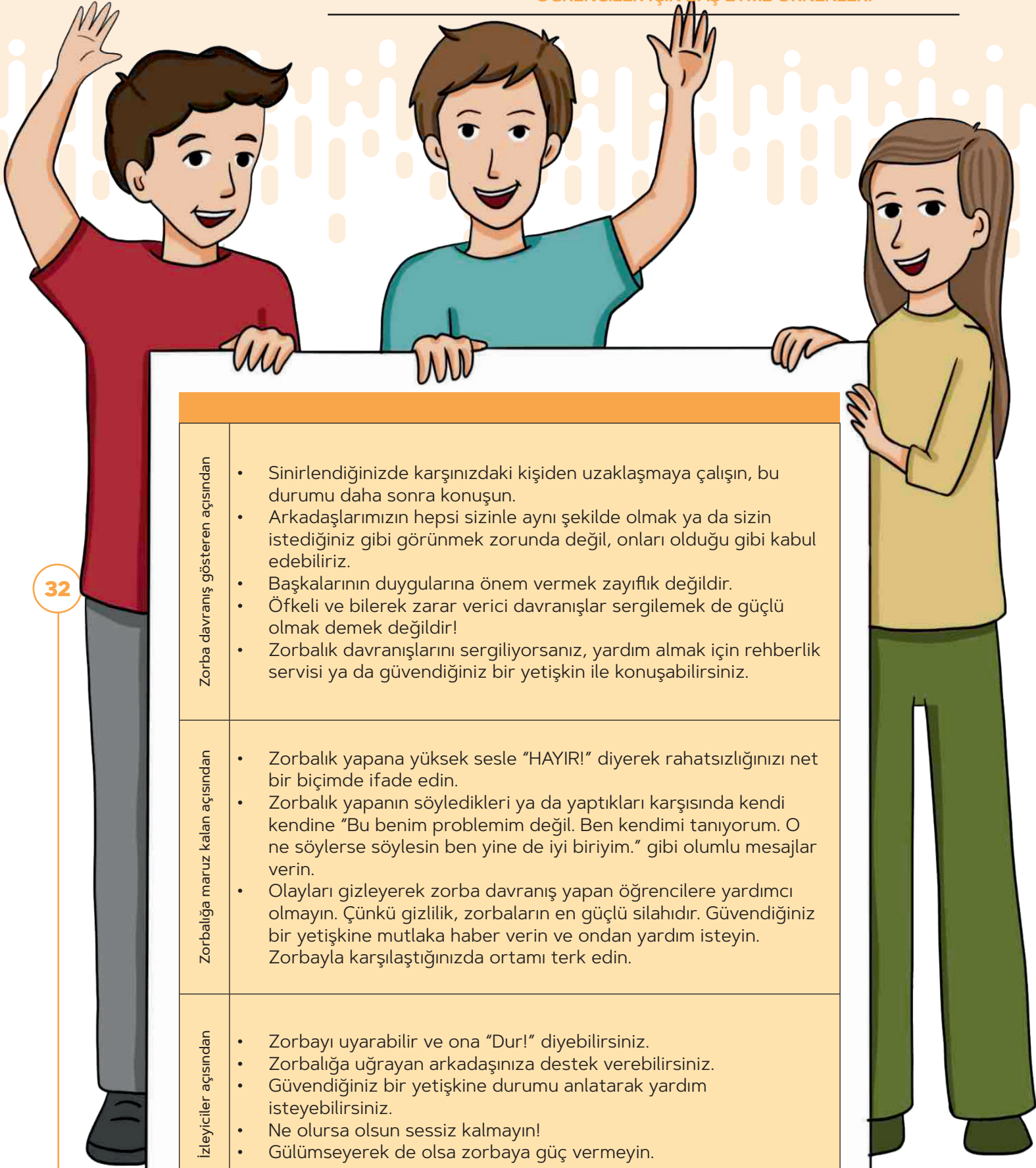
FORM 11

AKRAN ZORBALIĞI FARKINDALIK PROGRAMI- ÖĞRENCİ FORMU // AKRAN ZORBALIĞIYLA BAŞ ETME YOLLARI

Zorba Davranış Yapanlar	Zorba Davranışa Maruz Kalanlar	İzleyiciler

FORM 12 AKRAN ZORBALIĞI FARKINDALIK PROGRAMI- ÖĞRENCİ FORMU // AKRAN ZORBALIĞINDA FARKLI ROLLERDEKİ ÖĞRENCİLER İÇİN BAŞ ETME ÖRNEKLERİ

32

Zorba davranış gösteren açısından

- Sinirlendiğinizde karşınızdaki kişiden uzaklaşmaya çalışın, bu durumu daha sonra konuşun.
- Arkadaşlarımızın hepsi sizinle aynı şekilde olmak ya da sizin istediğiniz gibi görünmek zorunda değil, onları olduğu gibi kabul edebiliriz.
- Başkalarının duygularına önem vermek zayıflık değildir.
- Öfkeli ve bilerek zarar verici davranışlar sergilemek de güçlü olmak demek değildir!
- Zorbalık davranışlarını sergiliyorsanız, yardım almak için rehberlik servisi ya da güvendiğiniz bir yetişkin ile konuşabilirsiniz.

Zorbalığa maruz kalan açısından

- Zorbalık yapana yüksek sesle "HAYIR!" diyerek rahatsızlığınızı net bir biçimde ifade edin.
- Zorbalık yapanın söyledikleri ya da yaptıkları karşısında kendi kendine "Bu benim problemim değil. Ben kendimi tanıyorum. O ne söylerse söylesin ben yine de iyi biriyim." gibi olumlu mesajlar verin.
- Olayları gizleyerek zorba davranış yapan öğrencilere yardımcı olmayın. Çünkü gizlilik, zorbaların en güçlü silahıdır. Güvendiğiniz bir yetişkine mutlaka haber verin ve ondan yardım isteyin. Zorbayla karşılaştığınızda ortamı terk edin.

İzleyiciler açısından

- Zorbayı uyarabilir ve ona "Dur!" diyebilirsiniz.
- Zorbalığa uğrayan arkadaşınıza destek verebilirsiniz.
- Güvendiğiniz bir yetişkine durumu anlatarak yardım isteyebilirsiniz.
- Ne olursa olsun sessiz kalmayın!
- Gülümseyerek de olsa zorbaya güç vermeyin.

PROGRAMIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Farkındalık programı oturumları sona ermiştir. Uygulayıcı giriş kısmında da belirtildiği gibi buradaki formları programın değerlendirilmesi amacıyla kullanabilir. Form-14 öğrencilere farkındalık programı oturumları başlamadan önce uygulanabilir. Farkındalık programının tamamlanmasının ardından tekrar uygulanarak puanlar istatistiksel olarak karşılaştırılabilir. Uygulayıcı bu formu izleme çalışmaları çerçevesinde de kullanabilir. Form-15 ise uygulayıcının oturumları değerlendirilmesi amacıyla hazırlanmış olup her bir oturumdan sonra uygulayıcı tarafından doldurulabilir. Form-15'in ilk kısmı farkındalık programına katılan öğrenci bilgilerini içermektedir. İkinci kısmı ise uygulayıcının oturumları değerlendirilmesi ile ilgili bilgileri içermektedir.

FORM 13 AKRAN ZORBALIĞI FARKINDALIK PROGRAMI- ÖĞRENCİ FORMU // DOĞRU MU, YANLIŞ MI?

Yönerge: Zorbalıkla ilgili aşağıdaki ifadelerin her birini dikkatlice okuyunuz ve ifade doğruysa "D"yi, yanlışsa "Y"yi daire içine alınız.	Doğru Yanıtı Daire İçine Alınız	
Zorbalık davranışı, tekrar tekrar gerçekleşen ve öğrencileri olumsuz bir şekilde etkileyen davranıştır.	D	Y
Tüm zorbalık davranışları fizikseldir (tekmeleme, yumruk atma, tükürme veya vurma gibi).	D	Y
Eğer zorba davranışa maruz kaldıysanız bu, sizin suçunuz değildir.	D	Y
Sadece erkek öğrenciler, zorba davranış yapar.	D	Y
Bazı öğrenciler zorba davranışa maruz kalmayı hak eder.	D	Y
Yalnızca fiziksel zorbalık tehlikelidir.	D	Y
Zorba davranış, bazen internet ortamında da gerçekleşebilir.	D	Y
Her öğrenci akran zorbalığına uğrayabilir.	D	Y
Sürekli olarak alay edilme, dalga geçilme gibi davranışlar akran zorbalığı değildir.	D	Y
Birilerini dışlamak ya da o kişi hakkında dedikodu yaymak akran zorbalığıdır.	D	Y
Eğer zorba davranışa maruz kalırsanız, karmaşık duygular yaşayabilirsiniz. Örneğin, bir an korkabilir ve bir sonraki an kızabilirsiniz.	D	Y
Zorbalık davranışıyla başa çıkmanın iyi bir yolu, karşılık vermektir.	D	Y
Zorba davranışa maruz kaldığınızı bildirmek, birine "dedikodu yapmak" veya "ispiyonlamak" demektir.	D	Y
Birisinin zorbalığa maruz kaldığını gördüğünüzü bildirmek, birisine "dedikodu yapmak" veya "ispiyonlamak" demektir.	D	Y
Akran zorbalığıyla başa çıkmak için öğrenciler atılgan/girişken davranışları deneyebilirler.	D	Y
Akran zorbalığıyla başa çıkmak için bir yetişkinden yardım almaya gerek yoktur.	D	Y
Zorba davranış, büyümenin normal bir parçası olduğu için yetişkinlere söylememeliyiz.	D	Y
Zorba davranışa maruz kalan öğrenciler muhtemelen hayatlarının geri kalanında bunu hatırlayacaklardır.	D	Y
Bir kişi zorba davranışa maruz kaldığında her zaman daha güçlü bir kişi olur.	D	Y

FORM 14 AKRAN ZORBALIĞI FARKINDALIK PROGRAMI- ÖĞRENCİ FORMU // FARKINDALIK EĞİTİMİ DEĞERLENDİRME FORMU

Bu form farkındalık programını uygulayan öğretmen tarafından doldurulacak ve Okul Rehberlik ve Psikolojik Danışma Servisine teslim edilecektir.

Okulun adı:
Öğretmenin adı:
Tarih:
Sınıf:

Programa katılan öğrencilere ilişkin bilgiler:

Oturum	Uygulama Tarihi	Kız	Erkek	Toplam
1. Oturum				
2. Oturum				
3. Oturum				
4. Oturum				
5. Oturum				

Farkındalık eğitimine ilişkin değerlendirmeler
Aşağıdaki ifadeleri okuduktan sonra ifadeye ilişkin değerlendirmenizi Hiç Katılmıyorum (1) ile Tamamen Katılıyorum (5) arasında puanlayınız. Değerlendirmenizi uygun rakamı daire içine alarak belirtiniz.

Oturum amaçları programın genel amaçlarına uygundu.	1	2	3	4	5
Etkinlikler oturum amaçlarına uygundu.	1	2	3	4	5
Oturumda yer alan yönergeler öğrenciler için açık ve anlaşılırdı.	1	2	3	4	5
Oturumda yer alan açıklamalar öğretmen için yeterliydi.	1	2	3	4	5
Etkinlikler öğrencilerin bilişsel düzeylerine uygun seviyedeydi.	1	2	3	4	5
Oturum süresi etkinliklerin uygulanması için yeterliydi.	1	2	3	4	5
Etkinlikler sonunda programın amaçlarına ulaşıldı.	1	2	3	4	5

AKRAN ZORBALIĞI FARKINDALIK PROGRAMI KAYNAKÇA

- Activity Guide for teachers of secondary school students sodule: Bullying. *Victoria State Government: Education and Training*. Erişim Adresi: <https://www.education.vic.gov.au/Documents/about/programs/bullystoppers/teacherguidesecebully.pdf>
- Ayas, T. (2019). *Okullarda zorbalığı önlemek*. Ankara: Vizetek Yayıncılık.
- Bridge, B. (2010). *Siz olsaydınız ne yapardınız? Zorbalık-Mobbing: Bilinmeyen çeşitleri ve çözümleri*. İstanbul: Beyaz Yayınları.
- Bullying awareness lessons, activities and resources. *College of Agriculture, Food and Environment*. Erişim Adresi: https://4-h.ca.uky.edu/files/stc11_bullying_program.doc_1.pdf. Erişim tarihi: 07.06.2021.
- Çevik, B. (2021). *Gerçek tanıklarla akran zorbalığı: Zorbalığı fark etmek ve iyileşmek*. İstanbul: Sola Unitas-Sola Kidz
- Donnellan, Craig. *Bullying* (Issues Series Vo. 122). Cambridge: Independence Educational Publishers, 2006.
- Erk, A. B. (2019). *Çocuklarda akran zorbalığı*. İstanbul: Ekinoks Yayınevi.
- Genç, G. (2007). *Genel liselerde akran zorbalığı ve yönetimi* (Yayınlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Health Problems Series." *Kids Health in the Classroom*. <https://classroom.kidshealth.org/index.jsp?Grade=pk&Section=problems> Erişim tarihi: 07.06.2021.
- O'Moore, M., ve Minton, S. J. (2004). *Dealing with bullying in schools: A training manual for teachers, parents and other professionals*. London: Sage.
- Rigby, K. (2003). *Stop the bullying: A handbook for schools*. Melbourne: Aust Council for Ed Research.
- Safe to learn: Embedding anti-bullying work in schools. *Education Authority*. Erişim Adresi: <https://www.eani.org.uk/node/4686>
- Şahan, Ö. (2020). *Akran zorbalığı: Arkadaşlık ilişkileri ve çatışmaları üzerine rehber*. İstanbul: Pozitif Yayınevi.
- Şahin, M., ve Akbaba, S. (2017). *Okulda ve sanal ortamda zorbalık ve empati*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Totan, T. (2007). Okulda zorbalığı önlemede eğitimcilere ve ebeveynlere öneriler. *AİBÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*. 190-202.
- Ural, B. ve Özteke (2010). *Okulda zorbalık*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Zorbalık. *Bilgi Üniversitesi*. Erişim Adresi: <https://www.bilgi.edu.tr/upload/zorbalik/>

Bu kitap Millî Eğitim Bakanlığı tarafından UNICEF'in finansal desteği ile Zorlayıcı Yaşam Olaylarında Psiko eğitim Projesi (ZOYOP) kapsamında hazırlanmıştır.

Bu kitap Millî Eğitim Bakanlığınca ücretsiz olarak verilmiştir.
Para ile satılmaz.

Özel Eğitim ve
Rehberlik Hizmetleri
Genel Müdürlüğü

